

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Расевич Любові Петрівни

**«ШЕРЛОК ХОЛМС А. КОНАН ДОЙЛЯ
ЯК ІНТЕРПРЕТАЦІЯ „МІФУ НАДЛЮДИНИ”
У ФОРМАТІ МІДЛІТЕРАТУРИ»,**

поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
за спеціальністю 10.01.04 – література зарубіжних країн

Літературознавчі класифікації, зазвичай, відображають ту добу, в яку їх створено, зі зміною часу вони змінюються і завдання кожного покоління в тому, щоб створювати власну історію літератури. аби її форма і зміст відображали те, що є цікавим і актуальним для сучасників. Дисертація Л. П. Расевич має безумовні якості, які дозволяють позиціонувати її як актуальне й помітне на теренах українського літературознавства дослідження. Насамперед викликає інтерес комплекс складних феноменів, на підставі яких будуються основні тези роботи. Адже такі поняття, як *міф*, *архетип*, *філософія надлюдини*, *ніцшеанство* тощо у діахронії розвитку наукової думки і досі є предметом гарячих дискусій та полем для вираження вкрай суперечливих думок. Це стосується й жанру *детективу*, статус якого в ієрархії літературних жанрів залишається доволі неоднозначним, і таких загальнокультурних категорій, статус яких здавалося б цілком визначений. Так, скажімо, поняття *вікторіанство*, це виразне психологічне тло англійської літератури другої половини ХІХ ст., яке віддавна було мало що не синонімом слів «консервативний», «застиглий», сьогодні зазнає серйозної переоцінки, з повним ламанням стереотипів та вивільненням з-під домінації ідеологічних штампів часів власне королеви Вікторії. Отже, чи не найбільша складність визначених Л. П. Расевич дослідницьких завдань полягала саме в тому, що її дисертація вибудовується на теоретико-методологічній базі,

природа якої є дискусійною, динамічною. Ситуація свідчить не тільки про важливість урахування усіх *pro* та *contra*, не тільки про потребу масштабності узагальнень та достовірності наукових даних, але й про гостру необхідність визначити і зайняти свою власну добре аргументовану дослідницьку позицію. яку Л. П. Расевич зуміла сформувати й послідовно висвітлити у тексті своєї дисертації, що надало їй необхідної цілісності.

Подібно до нескінченного потоку нових фільмів, телесеріалів, сиквелів про Шерлока Холмса, образ легендарного детектива, здавна відомий і начебто вже й вичерпаний в інтерпретаціях критики та істориків літератури, подано в представленій дисертації у кардинально нових, надто для вітчизняного літературознавства, ракурсах. Залучено до аналізу і поглиблено досліджено ті вектори наукової репрезентації образу Шерлока Холмса, які і в більш активному в оцінках явищ масової літератури західному літературознавстві досі висвітлювалися лише епізодично (архетипні асоціації, міф героя, міф надлюдини тощо) і ще не розвинуті до рівня наукової гіпотези.

Викликає повагу енциклопедичність термінологічної та фактографічної насиченості тексту, за якою вочевидь стоїть напружена й системна пошукова робота. Численні праці англomовних дослідників описані фахово і доволі повно. Таким чином у викладі Л. П. Расевич виразно постає ареал західноєвропейського та американського шерлокознавства у його діахронії та синхронії. Усе це надає дисертаційній роботі додаткового й, безумовно, ціннісного інтегративного характеру, тим самим роблячи її гідною складовою частиною безупинного процесу дослідження дискурсу детективного циклу А. Конан Дойля, багато в чому ще незавершеного,

Трактування творів про Шерлока Холмса як *мідллітератури* не тільки дає нові можливості для інтерпретації циклу і образу героя, але й розширює саме поняття «мідллітератури», оскільки автор цього поняття С. Чупрінін, як і більшість його послідовників, схильні ідентифікувати як мідллітературу здебільшого твори сучасних авторів (Б. Йосімото, Х. Муракамі, Ч. Буковські,

К. Тарантіно, М. Павич, М. Кундера та ін.). Хоча цілком зрозуміло, що мідллітература – явище з масовою літературою суміжне, але водночас якісно від неї відмінне, – постала явно не в останні десятиліття.

Дисертація Л.П. Расевич добре продумана композиційно, і, відповідно, чітко логічно структурована. Концептуальний задум роботи розкривається у чотирьох розділах, яким відповідають обрані проблемні комплекси. методологічні підходи і логічно умотивований художній матеріал. У «Вступі» чітко визначено питання *актуальності обраної теми*, сформульовано як центральну проблему, так і систему завдань, методологічні принципи, наукові потенції та перспективи дослідження. Зокрема окреслено низку теоретико-методологічних проблем, які витікають з даної ситуації (необхідність встановлення історико-генетичного зв'язку між жанром детективу та сферою «мідллітератури»; завдання вивчення впливу на автора або ж, навпаки, відштовхування автора від популярних ідей епохи на кшталт вікторіанського морально-етичного кодексу; проблема впливу ніщешанства; вектори аналізу проекту дойлівського супергероя та жанрово-стильового втілення авторської ідеї тощо). Щоправда, додаткового з'ясування / роз'яснення (оскільки у тексті це ніяк не обґрунтовується) потребує синонімічне використання понять «холмсіана», «шерлокіана», «канон». Вважаю за доцільне провести у процесі захисту мотивоване уточнення Л. П. Расевич щодо правомірності їх ужитку. *Мета, предмет та завдання дослідження* відповідають заявленій темі роботи та конкретизують її основні положення. Позитивним моментом дисертації є чітке обґрунтування об'єкту і предмету дослідження, визначення мети та постановка завдань, які унаочнюють новизну проведеного дослідження. Позитивне враження справляє вибір *методів дослідження*, вдале їх практичне застосування, яке дозволило отримати нові оригінальні результати. Утім, хотілося б одразу з'ясувати результат використання порівняльно-історичного методу: чи були проведені бодай фрагментарні розвідки-зіставлення образу Шерлока Холмса із творчістю послідовників

А. Конан Дойля, які прагнули продовжити цикл чи створити свої версії образу героя? Якщо так, то які саме твори брались до уваги і які найважливіші висновки із даних спостережень можна зробити? Виникає запитання і стосовно гендерного методу: я не відчув чіткості у його застосуванні у представленій дисертації?

Концептуально важливим для методологічної цілісності дослідження є перший розділ дисертації «Історія вивчення питання» з підрозділами 1.1 «Дослідження жанрово-поетикальних проблем холмстіани, 1.2. «Вивчення зв'язку холмстіани із філософськими та історико-соціальними доктринами, 1.3. «Традиція застосування науково-психологічної методології в шерлокіанстві». Цей розділ присвячено ретельному, не реферативному, а глибокому проблемно-аналітичному вивченню і узагальненню сучасних науково-критичних джерел і, де це необхідно, більш давніх праць, в яких досліджувався детективний цикл про Шерлока Холмса. Позитивним тут є те, що Л. П. Расевич зуміла не лише охопити, але і систематизувати величезний масив праць, здебільшого зарубіжних, написаних англійською мовою, які стосуються теми та проблематики дисертації.

У другому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження» Л.П. Расевич обґрунтовує у такому ж проблемному ключі терміни та поняття, які становлять методологічну основу її дослідження. Особливу увагу приділено інтерпретації у літературознавстві таких категорій, як «масова література» (підрозділ 2.1) та сам феномен масовості, «детектив», «вікторіанський детектив» як його різновид, «мідллітература» (підрозділи 2.1.1 та 2.1.2) тощо. Наприкінці розділу подано посилання на додаток, у якому зроблено доволі вдалу спробу розмежування художніх якостей високої / масової / мідллітератури на прикладі способу репрезентації рис останньої у детективному циклі про Холмса. Тут же у пункті «Новаторство і відповідність жанровому канону» говориться про «кітчевість» начебто як про прийом впливу на читача.. Вважаю однак, що у процесі захисту слід детальніше зупинитись саме на цьому аспекті, оскільки, досі він недостатньо

висвітлений. На мій погляд, не доцільно обмежитися розмовою про кітч взагалі, а слід конкретизувати, які саме аспекти цього явища мають на увазі.

Третій розділ «Образ Шерлока Холмса у контексті уявлень та очікувань доби *fin de siècle*» є одним із найбільш об'ємних і різнопланових. Слід відзначити, що тут чи не вперше представлена масштабність та різновекторність аналізу образу Холмса, багата проблематика, прагнення аналізувати образ детектива епохи королеви Вікторії як спадщину й досі надзвичайно актуальну і життєво значущу для нашого часу. Цілком правомірним видається вибір дисертантки як лейтмотиву ракурсу «Холмс-надлюдина-супергерой», виходячи з соціально-історичних контрадицій та філософських вчень доби: ніцшеанства, декадансу, неоромантизму, дарвінізму, Л.П.Расевич не розцінює їх як явища одного порядку, бачить їх різноплановість. Не ставить між ними знак рівності, однак, все ж варто було більш структуровано підійти до способу їх розрізнення. На мою думку, це зроблено не достатньо чітко. Зокрема надто віддаленою виглядає опозиція Шерлока Холмса до Робін Гуда. Переконливим, натомість, є висновок дисертантки щодо паралелей, які існують між моральною позицією героя Конан Дойла з одного боку та релігійним світоглядом (особливо з урахуванням зречення автором християнства), дарвінізмом та «філософією життя» з іншого. До розмислів дисертантки варто додати, що Конан Дойль деякий час захоплювався доктриною теософії, йому була близька ідея про те, що людина здатна пізнати божество, безпосередньо, виходячи з власного містичного досвіду. Цікаві спостереження Л.П.Расевич над наративною організацією дискурсу у контексті неоромантичної естетики. Відзначу також, що визначені дисертанткою напрями дослідження відзначаються оригінальністю та новизною.

Четвертий розділ «Міфогенність змістово-текстуальних структур Шерлокіани» складає одну із найцікавіших частин дисертації Л.П.Расевич. Тут найбільше сміливих оригінальних суджень авторки. Адже міфогенний

потенціал художнього світу оповідань про Шерлока Холмса, архетипність образу головного героя та сюжетних колізій, використані письменником засоби іміджмейкінгу, тропеїстика, кольоративна метафорика тощо досі ще не були повноцінними об'єктами наукового інтересу, про них згадувалося у кращому випадку лише принагідно. Висвітлюючи міфогенний потенціал художнього світу шерлокіани у підрозділі 4.1.5, дисертантка розпізнає, як вона сама заявляє, «елементи, наперед запрограмовані на міфологізацію образу Холмса».. наголошуючи на продуктивності «необхідного міфу», на тому, що «людина силою власної волі може здобути особистісне верховенство над деструктивною хаотизацією» (с.183). Умотивованим є також твердження Л.П.Расевич про двоїсте нашарування міфогенних факторів, оскільки міфологізованим є не тільки образ Холмса, але й образ цілої вікторіанської епохи, який у контексті часу став варіантом міфу про втрачений «золотий вік». Окремо слід виділити як найбільш теоретично насичений підрозділ 4.2.3 «Міф героя і персонаж Шерлока Холмса: синтез архетипних образів». Виходячи з теоретичних положень про діалектичну структуру міфу. його полісемантичність, дисертантка розглядає образ Холмса у ключі традицій героїчної міфотворчості, зокрема, ідеї О.Ранка у його «Міфі про народження героя», в якій йдеться про існування «елементарних думок», спирається на твердження Х.Тінувіеля, що «будь яка художня книга описує той чи інший тип індивідуалізації, а образ літературного героя може бути описаний з використанням архетипів». Це дає їй підставу розглядати образ Холмса на перетині реалізації архетипів Мудреця, Лікаря, Рятівника, Христа. й аргументовано доводити, що міф Холмса доцільно розглядати у контексті методології соціальної психології, аналітичної психології, літературознавства у парадигмі таких термінів і понять як міфопоезія, епос, міф, архетип, бренд, символ, «прадавній образ», формалізований персонаж, кітч.(с.170)

А це дає змогу, як стверджує далі Л.Расевич, трактувати міф Шерлока Холмса водночас із раціонального та ірраціонального боку, як утворення

бінарно суб»єктивне та об»єктивне, яке почасти сприймається не як відображена дійсність, а як істинна реальність, причому руйнуючи будь-які часопросторові рамки»(с.156), Все це разом розпрозорює важливу тезу дисертантки про «маятникову «структуру образу Холмса. Представлений матеріал демонструє безсумнівне вміння Л.П.Расевич працювати із художнім текстом та інтерпретувати його у площині аналітичного наукового аналізу.

Відповідно до канонічних вимог жанру кожний розділ дисертаційного дослідження має власну систему висновків, які органічно переростають у доволі розгалужені й деталізовані загальні висновки, які в цілому точно і повно відбивають пошук дисертантки та його плідні результати. І вже під кінець дослідження несподівано натрапляємо на визначення циклу про Шерлока Холмса як «метакультурного дискурсу». Виникає запитання, що саме дає підстави для такого формулювання?

Зазначу також, що в дисертації спостерігається певна непропорційність між розділами – так, наприклад, четвертий розділ значно перевищує обсяг другого розділу. Втім, у процесі читання дисертації такий контраст стає не таким помітним, завдяки вдалому та переконливому аналізу тексту, що однозначно переважає у цій роботі.

Бібліографічна культура авторки дисертації- безсумнівна, список використаної літератури налічує 348 позицій, що значно перевищує середню норму для кандидатських дисертацій .

У цілому дисертація Л. П. Расевич справляє враження серйозної наукової розвідки. Теоретико-практична змістовність роботи. відкриває перспективні напрямки для подальших розвідок, які, наприклад, можуть бути сфокусовані на вивченні конструктивної ролі архетипних образів як підґрунтя сюжетно-образної структури детективного твору, традиційних образів та сюжетів з історії літератури тощо. Тому надто скромно і дещо загально звучить формулювання про практичне значення роботи: «дане дослідження може стати джерелом інформації для дослідників історії

зарубіжної літератури, теоретиків літератури, викладачів вищої та середньої школи, аспірантів та студентів гуманітарного профілю» .

Автореферат , 7 основних публікацій та 15 одиниць тез. які опубліковані по темі дисертації у фахових виданнях. повністю відтворюють основні положення дисертації.

Текст дисертації написаний загалом грамотно, хоча іноді зустрічаються невдалі фрази, стилістичні нековирності які заважають чіткому сприйманню думки. «Єднання з природою як символ навернення до першоджерел означає перетворення Шерлока Холмса із людини Модерну в особистість іншого порядку» (с.55). »На фоні повторюваності і безликісті світу навколо наука. музика та детективні справи- це ті пристановища, де Холмс знаходить свого роду ментальну екзотику» (с.73)

Зустрічаються окремі невдалі вирази на кшталт «граничний індивідуалізм» «людина земна, самодостатня і звільнена, із сильним вольовим акцентом» (с.96), «адекватно ранжувати», «екстрахудожні елементи», «елемент істинної екзистенції» (74) і т.д.

Окремі зауваження вже були подані нами вище у ході розгляду структурних частин дослідження. Деякі теоретичні положення дисертації потребують однак розпрозорення, викликають запитання, бажання подискутувати з її авторкою. Хотілося б почути відповідь дисертантки на такі запитання:

1. Відомо, що специфікою детективу як жанру є інспірування у читача інтересу до власного розслідування, до спроби власної інтелектуальної реконструкції картини злочину, те, що М.Дессуар називає «естетичним переживанням»-.Ситуація читання моделюється для читача як інтелектуальне змагання з розслідувачем, а в результаті – з автором. Детектив не випадково є визнаним фаворитом у рамках кола розважального читання інтелектуалів. Що ж заважає знаменитому циклу про Шерлока Холмса зайняти місце в ієрархії «високої» літератури?

2. Чому, як засвідчує Ваш аналіз, Холмс може мати різні обличчя, риси характеру, смаки, примхи? В чому розгадка «мятникової» структури образу героя?

3. Ви дещо захопилися прив'язкою образу Шерлока Холмса до «філософії надлюдини», розкриттям ніцшеанських мотивів, полишивши поза увагою британські національні традиції. Чи можете Ви визначити деякі з них, виходячи з творчої біографії Конан Дойля, історії англійської літератури, особливостей британської ментальності?

4. Назвіть, що конкретно запозичує зі спадщини А. Конан Дойля в галузі сюжетопобудови пізніший англійський детектив (А. Крісті та ін.)?

Підсумовуючи все вищесказане й виходячи з конкретного змісту дисертації, об'єкту та методів вивчення матеріалу, вважаю, що представлена до захисту кандидатська дисертація «Шерлок Холмс А. Конан Дойля як інтерпретація міфу надлюдини у форматі мідллітератури» відповідає спеціальності 10.01.04 – література зарубіжних країн, так само, як і профілю спеціалізованої Вченої ради К 38.053.04. Дисертація Л. Расевич є самостійним дослідженням, відзначається вмотивованою структурованістю, методичною завершеністю, переконливістю отриманих висновків. Послідовно й логічно розкриваються, аналізуються й аргументуються основні положення, винесені на захист. Засвідчено вміння авторки реалізувати визначені завдання, проводити належне дослідження проблеми, а найголовніше – бачити перспективу її подальшої розробки.

Дисертація виконана на належному науковому рівні і являє собою завершене, цілісне дослідження, оформлене у відповідності до вимог пп. 13, 14 «Порядку присудження наукових ступенів та присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України 567 від 24 липня 2013 року. Це дає підстави рекомендувати спеціалізованій вченій раді К 38.053.04 у Чорноморському державному університеті ім. Петра Могили присудити її автору науковий

ступінь кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.04- література зарубіжних країн.

Офіційний опонент Мегела І. П.,
доктор філологічних наук, професор, завідувач
кафедри зарубіжної літератури Інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка